nisse het pad des levens voor hen geëffend heeft, en dat het daarom *vast* zal blijven. Iets wat reeds genoegzaam blijkt uit de tegenstelling van wat er aanstonds op volgt: „Maar de weg der goddeloozen zal niet *vast* zijn, maar *vergaan*."

Zoo nu zou uit tal van Psalmen zijn aan te toonen, dat de rijmer den zin der oorspronkelijke woorden niet gevat heeft, en er dientengevolge gedachten en denkbeelden indroeg, die tegen de Schrift ingaan, en in de vergadering der geloovigen niet thuis hooren.

Maar hoe wenschelijk het ook ware, althans deze misstanden weg te nemen, toch zal, gelijk we reeds opmerkten, ten einde alle beroering in de kerken te voorkomen, hier de grootste voorzichtigheid geraden zijn, en zal er naar moeten gestreefd worden, om de wijzigingen zoo weinig in het oog loopend mogelijk te doen zijn.

Psalmen zijn formulier, en al wat formulier is, vindt zijn grootste kracht in den ijk der traditie en in het vaste van den vorm.

Toch mag de waarheid hieraan niet opgeofferd, en een goede studie zou het zijn, indien een deskundige eens met den oorspronkelijken tekst voor zich heel deze berijming doorliep, niet om knoopen in bieżen te zoeken, maar om aan te wijzen, in welke regels de berijmers metterdaad niet alleen afweken van het oorspronkelijke, maar in plaats van het oorspronkelijke averechtsche gedachten in de berijming indroegen.

De Flakkeesche uitgave van de Liturgie.

Een ingezonden stuk in den *Gelderschen Kerkbode* van 25 December l.l. geeft gereede aanleiding om nog eens terug te komen op de Flakkeesche uitgave van de „Liturgie der Gereformeerde kerken in Nederland" (toegevoegd aan de Bijbel-uitgave in klein-octavo van dezelfde drukkerij).

Niet alsof iedere aanmerking met betrekking tot die uitgave ook een antwoord zou moeten uitlokken. Dat zou zelfs moeielijk te verlangen zijn. Maar in dit geval kan het antwoord nog iets meer doen, dan slechts voor sommige lezers één enkele bijzonderheid toelichten. Het kan juist door die toelichting dienen, misschien om bij anderen soortgelijke bezwaren te voorkomen of op te lossen, en in ieder geval om de bedoelde uitgave nog eens in het algemeen te verklaren en te rechtvaardigen.

Het opstel in den *Gelderschen Kerkbode* handelt over eene uitdrukking in de 3e vraag van het „Formulier om den Heiligen Doop aan de kinderen te bedienen."

In die vraag heeft de Flakkeesche uitgave de oude uitdrukking: „of gij niet belooft en voor u neemt", veranderd in: „of gij niet belooft en u voorneemt". En om van die verandering rekenschap te geven, is er in eene noot bijgevoegd: „De officieele tekst heeft hier: *voor u neemt*; hetgeen in de taal der 16e eeuw hetzelfde was als: *u voorneemt*, of, *bij uzelven besluit*; maar thans in dien zin niet meer kan gezegd worden."

Hierdoor nu is een lezer, die zich J. L. teekent, niet bevredigd, zoodat hij te dien aanzien nog eenige opheldering vraagt. Of liever, hij acht die verandering zeer foutief. Want in afwachting van de gevraagde opheldering stelt hij reeds als zeker, dat de „ouderwetsche" uitdrukking „voor zich nemen" hetzelfde beteekent als „in hedendaagsche taal" de uitdrukking „voor zijne rekening of verantwoording nemen" en dat het „taalverwarring" is, in die Doopvraag te willen lezen: „of gij niet belooft en u voorneemt." Ten einde die verzekering, wel niet te bewijzen, maar dan toch te verklaren, besteedt hij bijna zijn geheele opstel, om met eenige uitvoerigheid uiteen te zetten, dat het bij die Doopvraag te doen is om eene verbintenis; dat inderdaad eene verbintenis wordt aangegaan, wanneer iemand iets „voor zijne rekening neemt"; dat dit echter niet geschiedt (nl. naar het oordeel van den Schrijver), wanneer iemand aan zijne „belofte", om iets te doen, nog toevoegt, dat hij zulks ook „zich voorneemt"; en dat integendeel „beloven en zich iets voornemen niet kan samengaan"; want „hij die ten opzichte van eene zaak iets belooft, moet die belofte vervullen, maar mag zich niet aan de zaak onttrekken, door zijne belofte als een voornemen te beschouwen" En aan het slot van dit gansche vertoog neemt de Schrijver dan aan (eenigszins in strijd met zijn stelligen toon) dat hij „wel verkeerd geredeneerd zal hebben", tevens „verzoekende, hem dat eens te willen ophelderen."

Om aan dat verzoek te voldoen, zal het wel niet noodig zijn, de onjuistheid van de aangevoerde redeneering in bijzonderheden aan te toonen. Ook niet voor den Schrijver zelven, als hij slechts bedenkt, wat een „voornemen" eigenlijk is. In zijn opstel kent hij blijkbaar geene andere „voornemens", dan die betrekking hebben op zaken waartoe men niet verplicht is. Maar in zijn leven zal hijzelf toch nog wel eens andere „voornemens" hebben opgevat en uitgesproken. Immers ligt in het woord „voornemen" niet vanzelf reeds opgesloten, dat men tot de uitvoering niet verbonden zou zijn. Of dit, al dan niet, het geval is, hangt geheel af van hetgeen men „zich voorneemt". En wanneer dit eene zaak is waartoe men verplicht is, dan wordt door het „voornemen" te kennen gegeven, dat men met die verplichting ernst maakt, dat men metterdaad haar aanvaardt, dat men werkelijk gezind is haar te vervullen. Zoo b.v. (om bij onze Liturgie te blijven) in de 3e vraag van het „Formulier om den Heiligen Doop aan de volwassenen te bedienen" (luidende: „of gij u van harte voorgenomen hebt, altijd Christelijk te wandelen", enz.), of in de laatste vraag aan degenen „die tot des Heeren Avondmaal begeeren toegelaten te worden" (inhoudende: „of zij voorgenomen hebben, bij de voorzeide leering te blijven", enz.). Op die beide plaatsen staat zelfs alleenlijk het woord „voornemen"; en in de bedoelde Doopvraag staat het woord „beloven" er nog bij, zoodat dan de zin wel zeer duidelijk is. „Beloven" en „voor zijne rekening nemen" zou ongeveer dezelfde geslachte uitdrukken. Maar „beloven" en „zich voornemen" gaat, helaas, niet altijd samen; en door de betuiging van het laatste wordt dus aan het eerste nog iets toegevoegd. Wie zegt dat hij iets „belooft", en dan daarbij uitspreekt, dat hij dit ook „zich voorneemt", die verklaart hierdoor, dat hij niet slechts met den mond, maar ook met het hart belooft; dat hij de gedane belofte ernstig meent: dat hij werkelijk des zins en des willens is, dienovereenkomstig te handelen.

Intusschen (en hierop vooral moet nu de aandacht gevestigd worden) voor de zaak, waar het bij eene uitgave van de Liturgie om te doen is, hebben dergelijke redeneeringen en beschouwingen al zeer weinig beteekenis. Voor zoover zij juist zijn, kunnen zij belang en waarde hebben, wanneer eene altijd mogelijke herziening van de Liturgie bij de Kerken aan de orde is, of in het algemeen, wanneer men over haren inhoud handelt. Maar wie de Liturgie uitgeeft, of wie zulke uitgave beoordeelt, heeft er eigenlijk niets mede te doen. Het kan zeker wel voorkomen, dat een uitgever of beoordeelaar hier en daar op de uitdrukking aanmerking heeft, en er liever iets anders voor zou in de plaats stellen. Maar wie aan die neiging ook maar eenigszins toegaf, zou zich metterdaad aan de Liturgie der Kerken vergrijpen, en op kerkelijk gebied door persoonlijke willekeur alle orde verbreken. De Kerken zelve hebben hare Liturgie op wettige wijze vastgesteld; en wie nu dat werk der Kerken als zoodanig uitgeeft, heeft te zorgen, dat hij daarbij eerlijk en nauwkeurig te werk ga, d. w. z. dat hij den vastgestelden tekst zuiver weergeve. Hierdoor wordt niet uitgesloten, dat de taal, voor zoover die verouderd is, naar het tegenwoordig spraakgebruik wordt veranderd. Integendeel, dat is noodig, om den tekst inderdaad denzelfden te laten; d. w. z. om hem voor het tegenwoordig geslacht hetzelfde te doen zeggen, als wat door de Kerken bedoeld was, en wat er in de 16de eeuw ook inderdaad door werd uitgesproken. Maar ook bij zulke wijziging mag persoonlijke voorkeur voor de eene of de andere gedachte niet het minste gewicht in de schaal leggen. Ook bij zulke wijziging is uitsluitend de vraag, welke uitdrukking van den tegenwoordigen tijd aan de oude en verouderde uitdrukking beantwoordt.

Dat dit bij eene uitgave van de Liturgie eigenlijk de eenige eisch is, zal natuurlijk ieder wel toegeven. En toch, hoe vreemd het ook klinke, van de talloos vele uitgaven, die er sedert de Dordtsche Synode van 1619 verschenen zijn, heeft geen enkele aan dien eisch voldaan, of ook maar ernstiglijk trachten te voldoen. Zonder twijfel was er onderscheid tusschen de verschillende uitgaven, zoodat de eene nauwkeuriger was dan de andere. Maar geen enkele uitgever gaf den kerkelijk vastgestelden tekst. Zelfs de Deputaten der Zuid-Hollandsche Synode, aan wie dit voor 1½ eeuw uitdrukkelijk was opgedragen, gaven toch weer iets anders, zich ertoe bepalende, aan het slot hunner uitgave eene niet zeer nauwkeurige lijst te geven van hunne talrijke afwijkingen. En wie daarna de Liturgie uitgaf, lette niet op die opgave, maar ging den onzuiveren tekst eenvoudig nadrukken. Voorts werd bij dien nadruk lang niet altijd de vereischte nauwkeurigheid in acht genomen. En ook waren er telkens uitgevers, die bij noodige wijziging van verouderde uitdrukkingen, of ook wel zonder zulke aanleiding, bij zichzelven over den inhoud gingen redeneeren, en zich dan lieten leiden door de gedachte aan hetgeen huns inziens hier of daar moest staan. Aan die oorzaken is b.v. toe te schrijven, dat in het Formulier voor den Kinderdoop (om slechts hieruit een enkel voorbeeld te nemen) reeds in het opschrift aan het woord „de kinderen" toegevoegd werd: „de kleine kinderen der geloovigen"; dat in de voorstelling der leer, waar de Kerken schreven, dat „de Heilige Geest in ons wonen wil", dit veranderd werd in het veel zwakkere, dat „Hij bij ons wonen wil"; en dat in het voorgebed, waar de Kerken het te doopen kind reeds „Gods kind" noemden, in de uitdrukking „dit uw kind" het zoo veelbeteekenende voornaamwoord „uw" eenvoudig werd weggelaten. En wanneer dan eenmaal zulke fouten waren ingeslopen, werden zij bestendigd en vermenigvuldigd. Reeds in 1650 schreef het oud-lid van de Dordtsche Synode, de bekende geschiedschrijver Jacobus Trigland: „Men weet de vryheydt ende de gewoonte van de Druckers ende Boeckverkoopers hier te lande. Sy drucken ende verkoopen alles wat haer belieft, ende alsse erghens een Copie van een Psalmboeck, Catechismus, of dierghelijcke hebben, zij drucken eenvoudich by haer neus lancks, manneken nae manneken, sonder ondersoeck of het wel of qualijck is, en die boecken worden also in de winckels tot verscheiden gebruycken verkoft." En zooals het toen reeds ging, is het sedert veelszins blijven gaan; ook zelfs waar men zich beijverde, om critiek te oefenen en nauwkeurig te werk te gaan.

Dat gebrek zooveel mogelijk te verhelpen, is nu de bedoeling geweest der Flakkeesche uitgaven. Of en in hoeverre dat doel bereikt is, mag en moet door ieder beoordeeld worden. Maar dan altijd naar den regel, dat men hier slechts te doen heeft met quaestiën, die óf historisch óf taalkundig zijn. De geschiedenis moet beslissen, welke tekst door de Kerken is vastgesteld (eene vraag, waarover gelukkig geen verschil van gevoelen is); en de taalkunde moet beslissen, hoe die tekst naar het tegenwoordig spraakgebruik luiden moet. Uit de talrijke noten, die in de Flakkeesche uitgave den gegeven tekst trachten te rechtvaardigen, kan genoegzaam blijken, dat die regel daar ook altijd streng is in het oog gehouden.

Veelomvattend was die taak zonder twijfel, meer dan menigeen zou vermoeden; en indien de ondergeteekende die alleen had moeten volbrengen, zou hem zeker de tijd wel ontbroken hebben. Maar (en dit mag hier nu wel eens gezegd worden) een gedeelte van dien arbeid is voor hem verricht door den Leeuwarder predikant Dr. H. H. Kuyper, die begonnen is met zoowel van de Liturgie als van de Formulieren van eenigheid een exemplaar in gereedheid te brengen, waarin hij met betrekking tot iedereen volzin van den tekst de slotsommen van zijn onderzoek en van zijne critiek in duizende aanteekeningen weergaf, en die daardoor voor de uitgave eenen grondslag gelegd heeft, waarvan de ondergeteekende bij zijn eigen onderzoek uitnemenden dienst had. Te meer, omdat Dr. H. H. Kuyper van de Liturgie juist bijzondere studie gemaakt had; eene studie, waarvan men vertrouwen mag, dat zij aan ons kerkelijk publiek eerlang wel geheel zal ten goede komen.

In de alzoo bewerkte uitgave is dus, ook met betrekking tot de 3e vraag van het Formulier voor den Kinderdoop, de te geven tekst eerst na onderzoek vastgesteld; en dat onderzoek gold dan hier uit den aard der zaak eene zuiver taalkundige quaestie. Het mocht niet de vraag zijn, wat men bij de uitdrukking „voor zich nemen" *thans* het eerst zou denken, maar alleenlijk, wat zij beteekende *in de zestiende eeuw*.

Om nu hierbij niet alleenlijk af te gaan op de eigene kennis van het oudere Hollandsch, werd ook bij deze vraag, gelijk bij zoovele andere, van de meest bevoegde zijde een advies ingewonnen; waarop de ondergeteekende van Dr. A. Kluyver, een der redacteuren van het Nederlandsch Woordenboek, die aan zulke verzoeken steeds met groote welwillendheid voldaan heeft, in Maart l.l. het volgende antwoord kreeg: „Ik meen wel te mogen zeggen, dat *iets voor zich nemen* in de oudere taal hetzelfde is als *zich iets voornemen*, beide gevolgd naar *sibi proponere*, en dat tusschen de beide uitdrukkingen meer een verschil is van constructie dan van beteekenis. Bij andere op dergelijke wijze samengestelde werkwoorden komt hetzelfde voor. Het denkbeeld *voor zijne rekening nemen, op zich nemen, zich tot iets verbinden*, wordt, naar ik geloof, door *voor zich nemen* niet uitgedrukt, maar wel dat van *zich voornemen, het besluit tot iets nemen*," enz.

Voorts werd ook bij deze uitdrukking nagegaan, hoe zij in den ouden tijd door bekwame hand in eene andere taal was overgebracht, daar toch hieruit blijken kon, in welken zin zij door hen, die de oudere taal nog gebruikten, werd opgevat; en dan gaf de Latijnsche vertaling, die Jacobus Revius (een der geleerdste theologen uit den tijd der Dordtsche Synode) in 1623 uitgaf, de woorden: „of gij niet voor u neemt", aldus weder,: „an non apud te decernas", d. i. letterlijk: „of gij niet bij uzelven besluit".

En eindelijk werd in aanmerking genomen, dat de vele vragen, die in de Liturgie gevonden worden, nergens spreken van een „voor zijne rekening nemen", maar wel (b.v. in de boven reeds aangehaalde vragen uit het Formulier voor den Doop van volwassenen, en uit de aanwijzingen voor het afnemen der geloofsbelijdenis) van een „zich voornemen".

Nu kan iemand zeker wel meenen, dat toch beter ware, indien hier van een „voornemen" niet gesproken werd. Maar al zou dat ook waar zijn (des neen), dan zou toch de tekst niet daarnaar mogen gewijzigd worden. In de Liturgie moet staan, wat de Kerken gewild hebben, totdat deze zelve het wettiglijk wijzigen. En op de boven aangegeven gronden, waar niets tegenover wordt aangevoerd, moet dus hier worden aangenomen, dat er van een „voornemen" sprake is.

Zonder twijfel is men ook verantwoord, als men letterlijk blijft bij hetgeen vóór 3 eeuwen geschreven is, en dus de verouderde uitdrukking onveranderd laat. Alleenlijk (en dit blijkt ook uit het opstel, dat tot deze toelichting aanleiding gaf), men weet dan zeker, dat vele hoorders of lezers er iets anders bij denken dan bedoeld is; en men geeft hun metterdaad dus iets anders. Talloos vele zijn wel de verkeerde gevolgtrekkingen, die, zoowel bij de Liturgie, als ook bij de Formulieren van eenigheid, en vooral bij den Bijbel zelven, uit zoodanig gebruik van verouderde woorden, of van woorden wier beteekenis zich geheel gewijzigd heeft, onophoudelijk zijn voortgevloeid. En het zal wel niemand onverschillig zijn, of hij dat belet, dan wel met bewustheid daartoe medewerkt. Moge het aan de uitgevers der Flakkeesche drukkerij gegeven zijn, zoodanig misverstand althans eenigszins te voorkomen.

F. L. RUTGERS.

Uit de Pers.

Over het gebruik van het woordeke *Amen* na de Doopformule las men in de *Friesche Kerkbode* deze goede opmerkingen.

Als goede Calvinisten gaan wij uit van de H. Schrift, en dan leert ons de Schrift, dat het woord *Amen* slechts in drie gevallen gebruikt wordt: óf als een sterke verzekering, die bijna gelijk stond met een *eed*, en dan werd het woord Amen voorop geplaatst: Amen, Amen zeg ik u (bij ons vertaald door voorwaar) óf na het gebed, waarbij oorspronkelijk de gewoonte was, gelijk nu nog in de Engelsche kerken, dat de gemeente het Amen uitsprak (1 Cor. 14 : 16) óf na eene zegenbede aan het einde van een brief. Maar nergens leren wij dat de Apostelen of Dienaren des Woords in de Apostolische kerk de sacramenteele woorden door den Heere Jezus verordineerd voor Doop en Avondmaal, eigenmachtig met een »Amen" hebben vermeerderd. Bovendien kon dit ook niet, om de eenvoudige reden dat Amen beteekent »het zal waar en zeker zijn" en dus wel *na* het gebed behoord te worden gezegd, als een bewijs, dat de bidder verzekerd is van de verhooring des gebeds, maar niet na Doop en Avondmaal, omdat daarbij niet de *geloovige* bidt, maar de Dienaar des Woords in den naam des Heeren tot de geloovigen spreekt.

Eerst in later tijd, toen de Roomsche Kerk met de reine eenvoudige bediening des Doops, gelijk Christus en de Apostelen die hadden ingesteld, niet meer tevreden was, is het gebruik opgekomen om na den Doop *Amen* te zeggen, hoewel in de oudste Roomsche liturgie, gelijk bij Daniel te zien is, dit woord nog niet staat geschreven. De Roomsche Kerk wilde den Doop plechtiger maken; daarom voegde zij bij den Doop het kruisteeken; wilde zij, dat de besprenging niet één maar driemaal moest geschieden; en breidde zij de doopformule met Amen uit. Ja, enkele sectarische Oostersche Kerken hadden aan eenmaal Amen nog niet genoeg en herhaalden het driemaal, achter den naam van Vader, Zoon en H. Geest.

De Luthersche Kerk, die op vele punten in het Roomsche zog varen bleef, nam al deze Roomsche bijvoegsels over. Maar de Gereformeerde Kerken wilden terugkeeren tot de *reine* bediening der Sacramenten. Daarom wilden zij niets weten van een kruisteeken bij den Doop, van een duivelbezwering en zalving met olie; daarom oordeelden zij, dat maar één keer moest besprengd worden (omdat de afwassching met Christus' bloed maar eens geschiedt) en hebben zij bijna ook eenparig het woord *Amen* na den Doop uit hun liturgie weggelaten, gelijk ieder in ons Doopsformulier met eigen oogen zien kan. Aangezien deze liturgie kerkelijk is vastgesteld en het formulier voor den volwassen doop op de Synode van 1619 staande de vergadering is opgemaakt en goedgekeurd, blijkt daaruit, dat de Gereformeerde Kerken in ons vaderland geen andere Doopsformule kenden dan alleen deze woorden: N. ik doop u in den naam des Vaders, en des Zoons, en des H. Geestes.

De slotsom van hetgeen de historie ons leert is dus, dat het Amen na den Doop in de Schrift niet wordt gevonden; door de *Roomsche* Kerk aan de Doopsformule is toegevoegd en door de *Gereformeerde* Kerken blijkens hare Liturgie weer is afgeschaft.

Intusschen moet, om de waarheid trouw te blijven, hieraan worden toegevoegd, dat, niettegenstaande de Gereformeerde Kerken officieel het woord Amen hadden afgeschaft, de macht der oude gewoonte ook hier sterker bleek dan het geschreven besluit en in de practijk door menig predikant het woord Amen na den doop behouden bleef. Misschien heeft daartoe wel meegewerkt, dat vele lidmaten der gemeente, die pas aan het pausdom ontkomen waren, meenden, dat de doop van hun kind niet wettig was zonder het woord Amen, en dat men hun ten gerieve het woord behield, om erger kwaad te voorkomen. Onze vaderen gingen zoover van zelf huisdoop te veroorloven, wanneer er gevaar bestond, dat iemand anders naar een Roomschen pastoor zou gaan. En hoe algemeen de gedachten, dat de Doop zonder Amen niet gold, destijds nog bij de menschen gevonden werd, blijkt wel daaruit, dat Voetius in zijn Politica Ecclesiastica het noodig acht, de vraag te behandelen of de Doop zonder het woord *Amen* (gelijk de Roomschen beweerden) werkelijk wettig was en daarop antwoordt met een: ongetwijfeld.

Op de vraag of een kerkeraad het gebruik van dit *Amen* als conditie voor het betreden van den kansel mag stellen, antwoordt de *Bode*:

Volgens ons Gereformeerd Kerkrecht ligt niet bij den predikant, maar bij den Kerkeraad de macht om te bepalen hoe de bediening der Sacramenten zal plaats vinden. Maar — en dat vergete men niet — de Kerkeraad kan daarbij niet naar willekeur te werk gaan. Ook de Kerkeraad is gebonden aan de wettige Kerkenordening, waaronder hij leeft, en deze Kerkenorde bepaalt in Art. 58, dat bij de bediening des Doops het liturgisch formulier door de Synode vastgesteld, *moet* gelezen worden. Geen Kerkeraad heeft dus, zoolang hij onder deze Kerkenorde leeft, het recht de Doopsformule te wijzigen en nog minder heeft hij het *recht* van Dienaren des Woords te eischen, dat men voor een dergelijk besluit het hoofd zal buigen.

En wat de tweede vraag betreft, heeft de Kerkeraad ongetwijfeld het recht den kansel open te stellen en te sluiten, althans voor predikanten van elders. Geen predikant kan tegen den zin van den wettigen Kerkeraad den kansel betreden. Zelfs kan een Kerkeraad, wanneer de Classis een consulent benoemt, weigeren diens hulp te gebruiken. Maar ons dunkt dat een Kerkeraad, die bij elke uitnoodiging tot een liefdedienst vooraf de vraag stelt of de uitgenoodigde wel Amen na den Doop zegt, en hem te kennen geeft, dat hij anders *niet* ontvangen wordt, toch, op zijn zachtst uitgedrukt, een droef figuur maakt. En of een Classis na zulk een behandeling haar gezonden Dienaar aangedaan, licht een anderen consulent benoemen zal, staat te bezien.

Doch hierbij laat hij het niet.

Ook de broederliefde heeft hier een woord mee te spreken.

En dan schijnt het ons toe, dat de eisch der liefde is, dat de sterken de zwakken hebben te dragen in het gebruik van het woord Amen na den Doop. Immers al is het woord Amen een Roomsch inkruipsel, in strijd met den aard van het Sacrament, en al staat het niet in onze liturgie — het is toch geen *zonde* voor God, het woord Amen na den Doop te gebruiken. In zulke middelmatige dingen, ook al is het gebruik op zich zelf afkeurenswaard, heeft men elkander te dragen. Of heeft Paulus Timotheus niet laten besnijden (hoewel de besnijdenis geen nut meer had) om ergernis onder de Joden te voorkomen? Het wijze woord van een onzer uitnemende practijns uit den bloeitijd der Kerk, mag in onze dagen wel eens ter harte worden genomen: »De ware Christenen begeeren niet, dat alle Kerken zich juist zullen houden aan die gewoonten, welke bij de hunne in zwang zijn. Komen zij derhalve op andere plaatsen, waar hunne gewoonten niet gebruikelijk zijn of andere dergelijke waargenomen worden, zij schikken zich daarnaar. Dus ging Ambrosius, bisschop van Milaan te werk, en hij ried het ook Augustinus en diens moeder Monica aan, wanneer zij te Milaan komende, bevonden, dat men aldaar niet gewoon was op des Heeren dag te vasten, gelijk de Afrikaansche Kerk pleegde te doen."

In dien geest der Christelijke voorzichtigheid zouden wij (ieders conscientie vrij latende) den raad willen geven, dat de predikanten, die in eigen gemeente het woord Amen achterwege laten, in ander gemeenten optredende, zich schikken naar het daar bestaande gebruik, wanneer dit door den Kerkeraad verlangd wordt. Mits, en hierop worde evenzeer nadruk gelegd, de Kerkeraad dit *verzoeke* en niet dit woord *Amen* bij den Doop *eische*, als hoorde het noodzakelijk bij den Doop en als zou zonder dat woord Amen de doop onwettig zijn. Dan zou toch het toevoegen van het woord *Amen* niet langer een dragen zijn van anderer zwakheid, opdat openbare ergernis voorkomen worde, maar een toegeven aan een Roomsch bijgeloof, dat in onze Gereformeerde kerken niet langer behoort te worden geduld.

We voegen er aan toe, dat Gereformeerden door van zulke onbeduidende quaestiën hoofdzaken te gaan maken, doen denken aan de overnette huisvrouw die de mannen van de brandweer niet door haar pas geschuurde gang wilde laten, eer ze er matten over had gelegd, en dat onderwijl haar tweede verdieping in brand stond, en haar kind stikte in den rookwalm.

Officieele Berichten.

(Met verkorting uit het Kerkblad van 14 Jan. 1898.)

DELFT, 22 Dec. Op de vergadering der Classis 's Gravenhage van 14 Dec. j.l. is goedgekeurd het gelijkluidend besluit door de beide kerkeraden alhier tot ineensmelting genomen.

De bespreking van het ontwerp-besluit, met de nadere bepalingen, met de gemeenten had geen aanleiding gegeven tot wijziging dier bepalingen, zoodat beide de kerkeraden op 25 November het genoemde ontwerp onveranderd definitief konden vaststellen met algemeene stemmen.

God gaf tot nog toe kennelijk zijnen zegen, en zij voorts onze Hulpe en ons Heil.

Het adres van de kerk is voortaan: „De Gref. kerk te Delft (Vlamingstraat)."

C. W. J. VAN LUMMEL.

Antwerpen.

L. S.

Door de Generale Synode van Middelburg in 1896 zijn de belangen der Gereformeerden te Antwerpen opgedragen (van harentwege, en dus in naam van AL de Gereformeerde kerken in Nederland) aan Classe Klundert. Deze Classe heeft hiertoe aangewezen als Deputaten drie bedienaren des Woords uit haar midden, den Consulent, en drie broederen uit Antwerpen, n.l.:

Ds. W. Kapteijn te Breda, Praeses; Ds. A. Kapteijn Wzn. te Willemstad, Scriba; Ds. J. C. C. Voigt te Raamsdonksveer, Penningmeester; Ds. J. H. Feringa, Consulent; Br. H. J. Rooze; Br. J. Mulder, Provinciestraat, Zuid, 124; en Br. W. Rooze. Hun meerderheid moet steeds bestaan uit Nederlanders, en hun Penningmeester moet in Nederland wonen. Aan deze Deputaten, die met elke Classis verantwoording doen aan Classe Klundert, is (nadat door hen waarborgen voor de zuiverheid in leer en kerkrecht van de Broederen te Antwerpen zijn verkregen en door de Classe voldoende bevonden) opgedragen, de noodige gelden te zoeken voor een plaats tot samenkomst dezer telkens vervolgde Broederen. Volgens opdracht van deze Deputaten komt nu Br. J. Mulder (ondanks voor hem zoo groote bezwaren, dat deze taak een zware zelfverloochening wordt) den Gereformeerden in Nederland hulp vragen, nadat het zoo zeer zwakke België met alle krachtsinspanning een klein begin heeft gemaakt. Dringend verzoeken nu Deputaten voornoemd. dat in alle kerken, waar hij zal vermogen te komen, hem een warme ontvangst worde bereid. En zeggen daarbij dank aan Classe Klundert voor haar moedgevend begin. — Men denke zich even in, wat het te zeggen heeft, in een Roomsch land met geen mogelijkheid plaats van samenkomst te kunnen krijgen. Tot straf voor zijn zuiverheid in de leer, kerk en catechisatie te moeten ontberen!

Daarbij denke men aan de schuld van dankbaarheid onzer Gereformeerden aan België. En aan de belofte onzer kerken gelegen in de besluiten onzer Generale Synode (door die Broederen bijgewoond) te Middelburg! En aan het gevaar der honderden, die van ons land naar Antwerpen gaan!

En, eindelijk, aan het Woord des Heeren, dat, wat in zulke gevallen geweigerd wordt, *Hem* wordt onthouden; en wat wel gedaan wordt, aan *Hem* gedaan is.

Namens Deputaten voorneemd,
J. H. FERINGA,
b. t. Consulent van Antwerpen.

10 Januari 1898.

P. S. Wie geen bezoek ontvangen mocht, zij zoo goed, zijn gaven maar te zenden aan den Penningmeester.

Buitenland.

Frankrijk. Een levensteeken.

De vereeniging tot uitgave en verspreiding van godsdienstige boeken te Toulouse gevestigd, heeft een goed werk gedaan door eene nieuwe uitgave te bezorgen van den „Catechismus der Gereformeerde kerken van Frankrijk door Johannes Calvijn, gevolgd door de geloofsbelijdenis van La Rochelle.

Dit is een feit van gewicht. En dat dit in Frankrijk niet onopgemerkt bleef, blijkt uit hetgeen de gewezen predikant *Ducros* in de *Eglise libre* schreef: „Met diepe beschaamdheid moet ik er mij aan herinneren dat een onzer oude synoden, die van Montanban, welke besloten had dat de catechismus van Calvijn, de eenige catechismus moest blijven onzer kerk, zoo dikwijls en zoo beleedigend vergeten en miskend werd.

Men zou zelfs zeggen, dat door een bittere ironie, die catechismus die de eenige regel en de eenige wet van ons godsdienstonderwijs behoorde te zijn, het sein heeft gegeven tot het verschijnen van ontelbare catechismen, waarvan er niet een is die niet onze onbeholpenheid en onmacht op godsdienstig gebied bewijst. Maar het komt mij niet toe, hierover critiek uit te oefenen. Voor het oogenblik meen ik iets beters te moeten doen: dat is het luide uit te spreken dat de catechismus die ons onze twee jeugdige ambtsbroeders, de predikanten E. Gautier en A. Le cerf willen wedergeven, het uitgangspunt blijven zal van de groote godsdienstige vernieuwing die de kracht en de glorie zijn zal van onze kerk van morgen:

Wat men er van zegge en wat men ook doe, men zal het zien, en ik heb er de vaste overtuiging van, dat de bewerkers van deze vertaling, al worden zij thans dood gezwegen en miskend, daarom niet minder de ware herstellers (renovateurs) onzer kerk zijn. . . . Ja de levensbeschrijving van Calvijn en de catechismus waarvan ik de nieuwe verschijning aankondig, zullen voor onze geliefde kerk, de dageraad van een nieuwen dag zijn."

Wij kunnen ons met den emeritus predikant verheugen, wanneer het blijken mocht, dat dat een wolkje is van een manshand, dat een overvloedige regen des geestes voorspelt.

De heer Ducros zinspeelt in zijn artikel op den arbeid van den hoogleeraar in de Theologie E. Doumerques, welke bezig is eene breed opgezette levensbeschrijving van den grooten reformateur Joh. Calvijn te schrijven. Den prospectus van het eerste deel, dat over de jeugd van Calvijn moest handelen, ontvingen we reeds voor meer dan een jaar en deze deed groote verwachtingen koesteren. Wij vreesden toen dat de kostbare uitgave niet zou kunnen doorgaan, maar uit het schrijven van den heer Ducros blijkt ons dat onze vrees is beschaamd geworden. Mocht het den hoogleeraar gegeven worden het einde van zijn veel omvattenden arbeid te zien.